НОВАЯ ЭРА НАУКИ И ЗНАНИЙ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
global-science-review.com
editor@global-science-review.com

AQSHDA RESPUBLIKACHILAR VA DEMOKRATLAR PARTIYALARI RAQOBATI: SIYOSIY QUTBLASHUV VA 2026-YILGI ORALIQ SAYLOVLAR MISOLI

Abullayev Jasurbek Xasanjon o'g'li
O‘zbekiston Xalqaro Islomshunoslik Akademiyasi
“Xalqaro munosabatlar” ta’lim yo‘nalishi 1-kurs talabasi sdmy206@gmail.com

Ilmiy rahbar : s. f. f. d., dotsent Nuriddin Qolqanov

Annotatsiya

Mazkur tezisda Amerika Qo'shma Shtatlaridagi ikki yirik siyosiy kuch — Respublikachilar va Demokratlar partiyalari o'rtasidagi raqobatning zamonaviy ko'rinishlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ikki partiyaviy tizimning tarixiy shakllanishi, partiyalararo munosabatlarning qutblashuv bosqichiga o'tishi hamda 2026-yil 3-noyabrda o'tkazilgan oraliq saylovlar misolida raqobatning bugungi xususiyatlari yoritiladi. Ishda tarixiy-qiyosiy tahlil, kontent-tahlil va ochiq manbalardagi saylov ma'lumotlarini umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Xulosada AQSh siyosatidagi raqobat ideologik farqlardan tashqari, ijtimoiy-hissiy va institutsional jabhalarda ham kuchayib borayotgani asoslanadi.

Kalit so'zlar: ikki partiyaviy tizim, siyosiy qutblashuv, Respublikachilar partiyasi, Demokratlar partiyasi, oraliq saylovlar, Kongress.

Kirish

Amerika Qo'shma Shtatlarining ichki siyosati nafaqat shu mamlakat fuqarolari, balki butun jahon siyosiy jarayonlari uchun ham muhim ahamiyatga ega. Prezident va Kongress tarkibini belgilovchi partiyaviy raqobat mamlakatning tashqi

siyosati, iqtisodiy yo'nalishi va xalqaro majburiyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli Respublikachilar va Demokratlar o'rtasidagi kurashning mohiyatini va uning bugungi shakllarini o'rganish dolzarb vazifadir.

So'nggi yillarda amerikalik siyosatshunoslar partiyaviy raqobat oddiy siyosiy bahsdan chuqurroq hodisaga, ya'ni qutblashuvga aylanganini qayd etmoqda. Bunda ikki partiya tarafdorlari bir-birini faqat siyosiy raqib sifatida emas, balki muqobil qadriyatlar tashuvchisi sifatida ham qabul qilmoqda. 2026-yil 3-noyabrdagi oraliq saylovlar esa bu jarayonning navbatdagi yirik sinovi bo'ldi.

Tadqiqotning maqsadi — AQShda Respublikachilar va Demokratlar partiyalari raqobatining zamonaviy ko'rinishlarini aniqlash va ularni 2026-yilgi oraliq saylovlar misolida tahlil qilish.

Tadqiqot savoli: AQShdagi partiyaviy raqobat nima uchun qutblashuv xususiyatini oldi va bu bugungi saylov jarayonida qanday namoyon bo'lmoqda?

Vazifalar: (1) ikki partiyaviy tizimning tarixiy va institutsional asoslarini ko'rsatish; (2) qutblashuvning asosiy shakllarini tavsiflash; (3) 2026-yilgi oraliq saylovlarning raqobat dinamikasidagi o'rnini baholash.

1. Ikki partiyaviy raqobatning tarixiy va institutsional asoslari

AQSh siyosiy tizimi uzoq vaqtdan beri ikki yirik partiya hukmronligi bilan tavsiflanadi. Zamonaviy Demokratlar partiyasining ildizlari XIX asrning 20–30-yillaridagi Endryu Jekson atrofida shakllangan siyosiy harakatga borib taqaladi. Respublikachilar partiyasi esa 1854-yilda, birinchi navbatda, qullikning g'arbiy hududlarga tarqalishiga qarshi chiqqan kuchlar birlashuvi natijasida tashkil topgan. Fuqarolar urushi va undan keyingi davrda ikki partiyaning ijtimoiy tayanchlari, ideologik pozitsiyalari bir necha bor o'zgargan.

Ikki partiyaviy tizimning barqarorligi faqat tarixiy omillar bilan emas, institutsional sabablar bilan ham izohlanadi. Fransuz siyosatshunosi Moris Dyuverje o'z qonuniyatida bir mandatli okruglarda oddiy ko'pchilik tizimi ikki partiyaviylikka olib kelishini ta'kidlagan.[1] AQShda Kongress saylovlarining aksariyati aynan shu tamoyil asosida o'tadi, shu bois uchinchi partiyalar va mustaqil nomzodlar real hokimiyatga kam kirib boradi. Prezident saylovlaridagi saylovchilar kollegiyasi tizimi ham «g'olib hammasini oladi» qoidasi orqali ikki yirik partiyaning ustunligini mustahkamlaydi.

XX asrning ikkinchi yarmiga kelib partiyalar o'rtasidagi ideologik chegara aniqroq bo'ldi. Fuqarolik huquqlari harakati davridan keyin janubiy shtatlardagi saylovchilarning siyosiy yo'nalishi sezilarli o'zgardi. Natijada Respublikachilar partiyasi konservativ, Demokratlar partiyasi esa liberal-progressiv qadriyatlar atrofida birlashuvchi kuchlarga aylana bordi. Ilgari har ikkala partiya ichida ham turli qarashdagi guruhlar mavjud bo'lib, bu partiyalararo kelishuvga imkon bergan edi. Ideologik saralanish (sorting) kuchaygani sari bunday ichki xilma-xillik qisqardi va kelishuv imkoniyati ham torayib bordi.

2. Zamonaviy raqobatning asosiy ko'rinishlari

2.1. Ideologik va hissiy qutblashuv

Qutblashuvni ikki darajada ko'rib chiqish mumkin. Birinchisi — ideologik qutblashuv, ya'ni partiya tarafdorlarining siyosiy masalalardagi qarashlari bir-biridan uzoqlashishi. Ikkinchisi — hissiy (affektiv) qutblashuv bo'lib, unda raqib partiyaga nisbatan ishonchsizlik va salbiy munosabat kuchayadi. Shanto Ayengar va Sin Vestvud tadqiqotlarida partiyaviy mansublik asosidagi salbiy munosabat ayrim ko'rsatkichlarda boshqa ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi tafovutlardan ham kuchli bo'lishi mumkinligi ko'rsatilgan.[2] Bu hodisa siyosiy raqobatni «siyosiy g'oyalar kurashi»dan «guruhiy sadoqat kurashi»ga yaqinlashtiradi.

Pew tadqiqot markazining 2022-yildagi hisobotida ham partiyalararo adovatning ortishi, ikkala partiya tarafdorlarining muhim qismi raqib partiya a'zolarini siyosiy jihatdan ham, shaxsiy fazilatlar nuqtai nazaridan ham salbiy baholashi qayd etilgan. Shu bilan birga, so'rovda ishtirok etganlarning ko'pchiligi mavjud ikki partiyaviy tizimdan norozilik bildirgan.[4] Demak, qutblashuv kuchayayotgan bo'lsa-da, saylovchilarning bir qismi mavjud raqobat shaklidan charchagan.

2.2. Siyosiy kun tartibi bo'yicha tafovutlar

Bugungi raqobatning mazmuniy asosini bir necha doimiy masala tashkil etadi: iqtisodiyot va soliq siyosati, immigratsiya va chegara nazorati, sog'liqni saqlash tizimi, ijtimoiy qadriyatlar (shu jumladan abort masalasi), shuningdek tashqi siyosat va xavfsizlik. Respublikachilar odatda kichikroq davlat aralashuvi, soliqlarni kamaytirish va chegara nazoratini mustahkamlashga urg'u beradi. Demokratlar esa ijtimoiy himoya dasturlarini kengaytirish, sog'liqni saqlashdan foydalanish imkoniyatini oshirish va fuqarolik huquqlarini himoya qilishni asosiy ustuvorlik sifatida ilgari suradi. Bu tafovutlar saylov kampaniyalarida qutblashgan shaklda, ko'pincha «ikki muqobil yo'l» ko'rinishida taqdim etiladi.

2.3. Institutsional jabhadagi kurash

Raqobat faqat saylov kunida emas, institutlar ichida ham davom etadi. Kongressdagi qonunchilik jarayoni, Senatning tasdiqlash vakolatlari, Oliy sud va federal sudyalar tayinlanishi partiyalar kurashining muhim maydonlariga aylangan. Saylov okruglari chegaralarini belgilash (gerrimandering) va saylov qoidalarini o'zgartirish haqidagi bahslar ham raqobatning institutsional shaklidir.

Stiven Levitski va Daniel Zibllatt demokratiyaning barqarorligi yozma qonunlar bilan birga, ikki norasmiy normaga — o'zaro bag'rikenglik va institutsional

vakolatlarni ehtiyotkorlik bilan ishlatishga ham tayanishini ta'kidlaydi.[3] Raqib partiya meroyidan qonuniy raqib sifatida emas, tahdid sifatida qaralganda bu normalar zaiflashadi. Mualliflar fikricha, partiyalar o'rtasidagi qarama-qarshilik chuqurlashgan sharoitda mana shu normalarni saqlash demokratik tizim uchun alohida ahamiyat kasb etadi.

2.4. Axborot makoni va saylov jarayoniga ishonch

Zamonaviy raqobatning yana bir muhim jihati axborot makonidagi bo'linishdir. Ijtimoiy tarmoqlar va turli yo'nalishdagi media manbalari saylovchilarga o'z qarashlariga mos axborotni tanlab iste'mol qilish imkonini bermoqda. Natijada turli partiya tarafdorlari bir xil voqealarni butunlay boshqacha talqin qilishi mumkin. Saylov natijalarining ishonchliligi haqidagi bahslar ham raqobatning ajralmas qismiga aylangan va siyosiy muhitga qo'shimcha taranglik olib kirmoqda.

3. 2026-yilgi oraliq saylovlar: raqobatning bugungi ko'rinishi

3.1. Saylovning mohiyati

Oraliq saylovlar prezident hokimiyat muddatining o'rtasida o'tkaziladigan Kongress saylovlari bo'lib, ular amaldagi prezident va uning partiyasi siyosatiga nisbatan o'ziga xos referendum vazifasini bajaradi. 2026-yil 3-noyabrda o'tkazilgan saylovda AQSh Vakillar palatasining barcha 435 ta o'rni va Senatning 35 ta o'rni uchun ovoz berildi. Saylov arafasida Respublikachilar ikkala palatada ham ko'pchilikka ega edi, Demokratlar esa Kongress ustidan nazoratni qaytarib olishga intilayotgan edi.[5]

Saylovning ahamiyati faqat qaysi partiya ko'proq o'rin olishi bilan cheklanmaydi. Kongress tarkibi prezidentning qonunchilik dasturini amalga oshirish imkoniyatlarini, Senatning muhim tayinlovlardagi roli va ijro hokimiyati faoliyatini

nazorat qilish quvvatini belgilaydi. Shu sababli har ikki partiya uchun bu saylov ustuvor ahamiyatga ega bo'ldi.

3.2. Kampaniya dinamikasi

Saylov oldi tahlillarida Demokratlar saylovchilarining faolligi Respublikachilarnikidan yuqori bo'lishi mumkinligi, erta ovoz berish ko'rsatkichlari esa bu tendentsiyani qo'llab-quvvatlashi haqida fikrlar bildirildi.[5] Shu bilan birga, bunday baholar faqat saylov oldi kuzatuvlari ekanini, yakuniy natija esa ovozlar to'liq sanalgandan keyingina ma'lum bo'lishini hisobga olish zarur. Tarixan prezident partiyasi oraliq saylovlarda o'rin yo'qotishga moyil ekani ham ma'lum, shuning uchun bunday natija tarkibiy qonuniyat bilan ham bog'liq bo'lishi mumkin.

Kampaniyada iqtisodiy masalalar, narxlar va turmush darajasi, immigratsiya va hukumat siyosatiga baho berish markaziy mavzular bo'lib qoldi. Raqobatning qutblashgan tabiati kampaniya nutqlarida ham ko'rindi: har ikki partiya saylovni mamlakat kelajagi uchun hal qiluvchi tanlov sifatida taqdim etdi.

3.3. Dastlabki natijalar va ularning ma'nosi

Saylov kunidan keyin e'lon qilingan dastlabki xabarlarda Demokratlar yutuqlari qayd etildi: ular Senatdagi muhim o'rinlarni saqlab qoldi, Jorjiya shtatida gubernatorlik poygasida g'alaba qozondi va bu natijalar Respublikachilar uchun noqulay saylov ko'rsatkichi sifatida baholandi.[5] Biroq ovozlarni sanash va natijalarni rasmiy tasdiqlash jarayoni davom etayotgani sababli, Kongress tarkibi bo'yicha yakuniy xulosa chiqarishga hali erta.

Agar dastlabki tendentsiyalar yakuniy natijalarda ham saqlansa, bu «taqsimlangan hokimiyat» vaziyatiga olib kelishi mumkin: prezident va Kongress palatalaridan biri turli partiyalar nazoratida bo'ladi. Bunday holatda qonunchilik tashabbuslarini o'tkazish murakkablashadi, ijro hokimiyatini nazorat qilish va

tekshiruvlar esa kuchayadi. Qutblashuv sharoitida bu hokimiyat tarmoqlari o'rtasidagi qarama-qarshilikni yanada chuqurlashtirishi, ayni paytda partiyalarni murosaga kelish zarurati oldiga qo'yishi mumkin.

3.4. Saylovlarning raqobat dinamikasidagi o'rni

2026-yilgi saylovlar ikki partiyaviy raqobatning bir nechta xususiyatini yaqqol ko'rsatdi. Birinchidan, saylov natijalari amaldagi hokimiyatga bo'lgan munosabatning ko'rsatkichi sifatida talqin qilinmoqda. Ikkinchidan, har ikki partiya ichida ham strategiya va yetakchilik masalalarida ichki bahslar mavjud. Uchinchidan, saylov jarayoniga ishonch va natijalarni qabul qilish masalasi siyosiy muhokamalarning asosiy mavzulari qatorida qolmoqda.

Xulosa

Olib borilgan tahlil quyidagi xulosalarga olib keladi. **Birinchidan**, AQShdagi ikki partiyaviy tizim tarixiy an'analar va institutsional omillar, xususan, saylov tizimi xususiyatlari tufayli barqaror saqlanib kelmoqda, bu esa raqobatning asosan Respublikachilar va Demokratlar o'rtasida bo'lishini ta'minlaydi. **Ikkinchidan**, bugungi raqobat ideologik tafovutlar bilan cheklanmay, hissiy qutblashuv, institutlar uchun kurash va axborot makonidagi bo'linish shakllarida ham namoyon bo'lmoqda. **Uchinchidan**, 2026-yilgi oraliq saylovlar bu qutblashuvning amaldagi hokimiyatga bo'lgan munosabat bilan uyg'unlashgan ko'rinishini yaqqol ko'rsatdi, dastlabki natijalar esa Demokratlar uchun ijobiy tendentsiyani ko'rsatsa-da, yakuniy xulosa ovozlar to'liq sanalgandan keyin chiqarilishi kerak.

Kelgusi tadqiqotlar uchun istiqbolli yo'nalish sifatida oraliq saylovlardan keyingi hokimiyatlar taqsimoti, 2028-yilgi prezident saylovlariga ta'siri va partiyalar ichidagi ichki raqobatni o'rganishni ko'rsatish mumkin.

Foydalanilgan manbala

1.Duverger M. Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State. London: Methuen, 1954.

2. Iyengar S., Westwood S. J. Fear and Loathing across Party Lines: New Evidence on Group Polarization // American Journal of Political Science, 2015, Vol. 59, No. 3, pp. 690–707.

3.Levitsky S., Ziblatt D. How Democracies Die. New York: Crown, 2018.

4. Pew Research Center. As Partisan Hostility Grows, Signs of Frustration With the Two-Party System. 2022-yil, 9-avgust. pewresearch.org

5. Matbuot materiallari: «US midterm elections 2026: All you need to know ahead of November 3» (Khaleej Times, 2026-yil 19-oktabr); «US midterms 2026: What is at stake for Trump, Republicans and Democrats» (Business Standard, 2026-yil 16-oktabr); «US midterm elections 2026: Democratic gains mount» (AFP/ARY News, 2026-yil 4-noyabr).